

Koulutuksen kaskadivaikutukset työllisyyteen

8.3.2024

Kuulostaa todennäköisesti jokseenkin kummalliselta lähteä liikkeelle niinkin kaukaa kuin Yellowstonen kansallispuiston susista. Yellowstonen tapaus on kuitenkin varsin mielenkiintoinen. Ilmiö, joka tapahtui kyseisessä kansallispuistossa, lienee soveltavin osin hyödynnettävissä niin koko yhteiskuntaan kuin organisaatioihin, johtamiseen, koulutukseen ja monelle muullekin elämän osa-alueelle. Tässä kirjoituksessa pohditaan koulutusta kaskadivaikutusten näkökulmasta. Keskiössä on erityisesti korkeakoulutuksen lisääminen työllisyyden näkökulmasta. Tähän liittyen esitetään kysymys: Saako liiallinen korkeakouluttaminen aikaan syrjäytymistä työmarkkinoilta ja aiheutuuko siitä yhteiskunnan ulkopuolelle jäämistä?

Esimerkiksi Silvennoinen (1996, s. 177) kirjoittaa, että suhteellisesti eniten työttömiä on ammatillisesti kouluttamien joukossa. Vastaavasti korkeakoulutettujen osuus työttömistä on pienempi. Näyttää siis siltä, että koulutustason noustessa työttömyys alenee ja tämä on johtanut siihen epämääräiseen käsitykseen, että koulutus vähentää työttömyyttä. Silvennoinen (emt.) kysyy, väheneekö työttömyys, jos työttömistä tehdään maistereita? Kuten hän (1996, s.179–180) hieman sarkastisesti huomauttaa, ei työttömien koulutustaso ole yksinkertainen asia. Työttömien koulutustaso luonnollisesti nousee, kun he ovat työllisyyskurssilla. Käytännössä työttömien keskimääräisen koulutustason nouseminen, saattaa aiheuttaa sen, että kun koulutustaso nousee, laskee kouluttamattomien työttömien määrä, mutta koulutettujen työttömien määrä pysyy ennallaan. Koulutuksen yhteyttä työllisyyteen tulkitaan usein virheellisesti. Tuloksia tulkittaessa usein niin sanotut työmarkkinavuodot, syrjäytymisvaikutukset ja substituutiovaikutukset jäävät huomiotta. Toisin sanoen, koulutuksen substituutiovaikutus (korvausvaikutus) voi ilmetä siten, että koulutuksen saaneet tulevat kohentuneiden kvalifikaatioidensa takia vähentäneekseen muiden työmahdollisuuksia. Eivätkä työnsaantivaikeudet poistu, vaan ne vaihtavat kohdetta. Näistä myöhemmin tässä tekstissä.

Kaskadivaikutukset järkyttävät olemassa olevaa tasapainoa

Biologit joutuvat usein sellaisen synkän tehtävän äärelle, että he joutuvat dokumentoimaan kaskadivaikutukset. Kaskadivaikutuksilla tarkoitetaan niitä ekosysteemiin kohdistuvia vaikutuksia mitä tapahtuu, jos jokin laji, esimerkiksi saalistaja, poistetaan jostakin ekosysteemistä tai se jostakin syystä kuolee sukupuuttoon paikallisesti tai kokonaan. Saalistajan häviäminen saa aikaan yleensä saaliseläinten populaation hallitsemattoman kasvun ja sillä on vaikutuksensa ravintoverkon alempaan tasoon. Tällainen, ehkä nykyajan yksi tunnetuimmista, mahdollisuuksista on ollut Yellowstonessa työskentelevillä biologeilla. He ovat voineet dokumentoida toisaalta susien kadon ja toisaalta sen, kun ekosysteemi palautetaan jälleen alkuperäiseen muotoonsa, lisäten sinne poistettu laji, tässä tapauksessa siis susi. (Farquhar 2020; Multiconsult 2019, 62.)

Suunnan valitseminen, asiasta riippuen, ei ole välttämättä helppoa. Esimerkiksi Raisio, ym. (2018, 6–7) nostavat esiin yhteiskunnallisen päätöksenteon toimintaympäristön muutoksen. Mitä vaatimuksia toimintaympäristön muutos asettaa tietoperusteiselle päätöksenteolle. Toisaalta voiko tietoperusteista päätöksentekoa edes olla sen takia, että tapahtuvat muutokset ovat niin nopeita ja niihin on reagoitava samalla tahdilla, kun tilanteita syntyy. Jälkikäteen toki on helppo arvioida, onnistuttiinko hyvin vai hyvin huonosti.

Kun ravintopyramidin huipulta puuttuvat tarpeelliset pedot, vääristyy ekologinen systeemi suhteellisen nopeasti. Sama käy, mikäli ravintopyramidi kääntyy päälaelleen. Mikäli petoja on enemmän kuin ravintoa, tulee ankara kilpailu kuka jää henkiin. Sama ilmiö tapahtuu yhteiskunnassa. Huolimatta siitä, että koulutus on kannatettava asia ja sivistys auttaa yksilötasolla parantamaan omaa elämäänsä, on kuitenkin hyvä keskustella siitä, voiko olla jopa niin, että koulutuskeskeisyydestä on pitkällä tähtäimellä yhteiskuntaa rapistava vaikutus.

Tarkasteltaessa koulutusta ja kouluttamista ja siihen liittyvää päätöksentekoa, onko siis mahdollista, että koulutus ja kouluttaminen on yksi tapa saada aikaan kaskadi-ilmiö yhteiskunnassa? Yhteiskunnassamme on nimittäin hallitustasolla ilmaistu, että yli puolille nuorista tulee saada korkeakoulututkinto (Opetus- ja kulttuuriministeriö, i.a., s. 4). Kun korkeatasoista koulutusta on huomattava määrä, seuraako siitä vähitellen, että kolmannen asteen kuluttajia onkin liikaa suhteessa tuottajiin? Tästä puolestaan seuraa se, että työ ja työpaikat eivät kohtaa. Onko tämä juurisyy tilanteeseen (työvoimapula), jossa nyt olemme? Karrikoiden voitaneen todeta, että yksi maisteri johtaa ja muut maisterit ovat kassalla. Olemme tilanteessa, jossa suorittavan työn työntekijöitä ryhdytään tuomaan muualta, paikkaamaan tilannetta. Tämä puolestaan tuottaa vinouttaa työmarkkinoita. Ndomo (2024a, i.a.) huomauttaa väitöstiedotteessaan, että maahanmuuttajat integroituvat työmarkkinoille käytännössä työssä käyvänä alaluokkana, silloinkin kun heillä on korkeakoulututkinto.

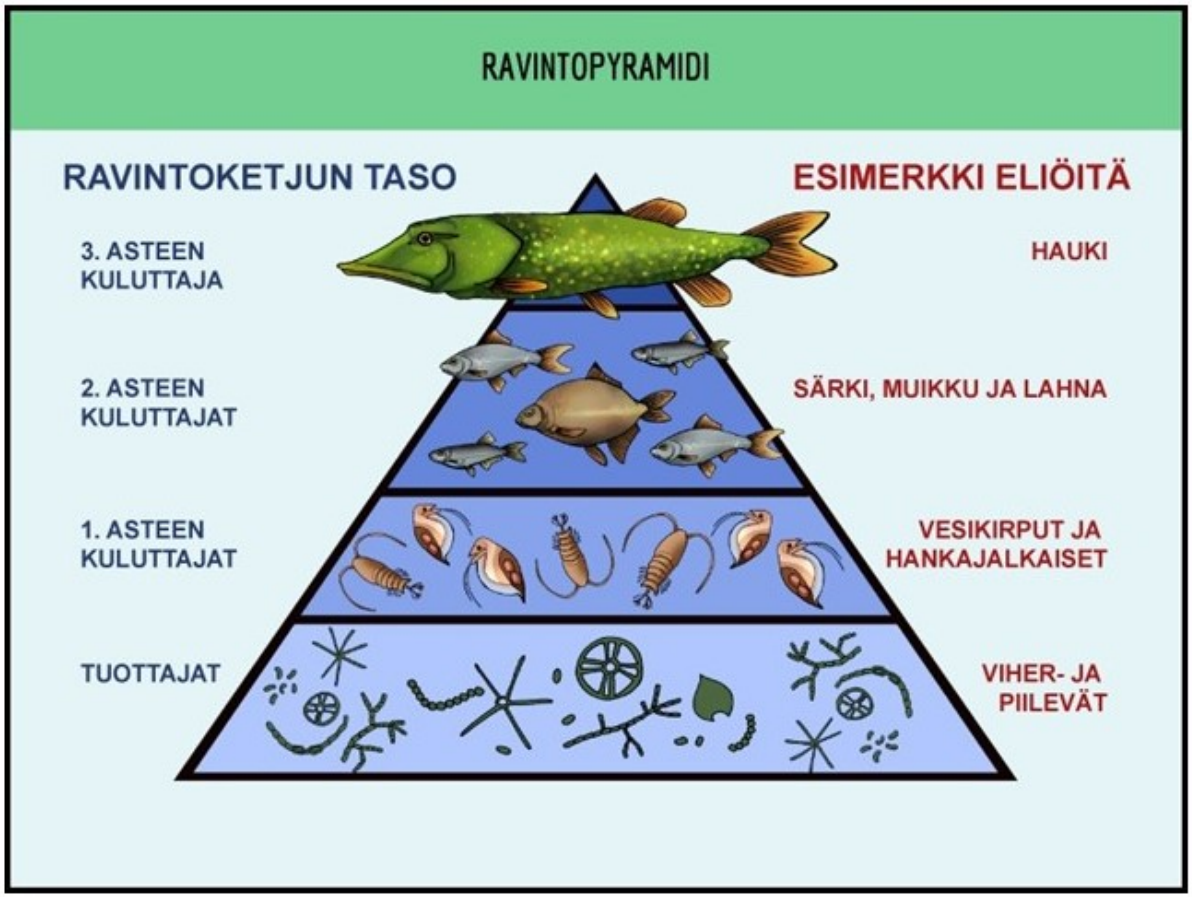
Kun rakenne vinoutuu, se tapahtuu vähitellen eikä syitä ja seurauksia kyetä välttämättä tunnistamaan. Aivan, kuten Ndomo (2024b, s. 12) huomauttaa, Suomeen on tullut 1990-luvun alusta saakka maahanmuuttajia eri puolilta maailmaa. Suomi oli hänen mukaansa 1970-luvulle saakka maa, josta lähdettiin maailmalle.

Maahanmuuttoa on perusteltu puheella hyvinvointiyhteiskunnan säilyttämisellä. Tämä puhe alkoi voimistua erityisesti 1980-luvulta alkaen. Kaikki ei ole kuitenkaan niin sujuvaa, kuin haluttaisiin uskoa tai millaisia kuvia maahanmuutosta maalataan. Kuten Ndomo (2024, s. 16) kirjoittaa, on eri taustoista ja erilaisissa tilanteissa olevilla maahanmuuttajilla toisistaan poikkeavia tarpeita tuelle, jotta kotoutuminen tapahtuisi hyvin. Hänen mukaansa taloudellinen integraatio on merkittävässä roolissa kotoutumisessa. Kotoutumisen toteuttaminen on käytännössä kanavoitu käytäntöön työmarkkinoiden kautta. Siksikin sillä on keskeinen rooli työikäisten maahanmuuttajien parissa. Mikäli tämä integraatio epäonnistuu, voi siitä seurata epätasa-arvoa ja hierarkkisuutta ihmisten välille. Tämä heijastuu yhteiskuntaan. Ihmisten väliset historialliset, sosiokulttuuriset ja poliittiset erot kasvavat, eikä käytännössä voida puhua enää yhtenäiskulttuurista. Käytännössä integraation puute johtaa siihen, että ihmiset pitäytyvät omissa piireissään ja todennäköisesti osattomuuden ja irrallisuuden tunne on heidän kokemusmaailmansa ydintä.

Koulutusta, enemmän koulutusta

Sanotaan, että Suomea vaivaa työvoimapula. Onko suomalaisen korkeatasoisen ja sinänsä siis erittäin hyvän koulutuksen kaskadivaikutuksia pohdittu työvoiman saatavuuteen ja työllisyyteen? Kuten jo edellä viitattiin, aiheutammeko pahentuvan työvoimapulan kouluttamalla liikaa päälliköitä ja johtajia, jotka eivät sitten työllisty niin sanottuihin tavallisiin töihin? Tämä on nähty esimerkiksi tohtorien ylituotantona. Koska yliopistot saavat tohtoreista enemmän rahaa kuin maistereista ja kandeista, on järkevää keskittyä tuottamaan ylintä tutkintoa. Ongelmallista on kuitenkin se, että suomalainen työelämä ei ole muuttunut samaa tahtia tohtorien määrän mukaan. Etenkin niillä aloilla, joilla työllisyysnäkymät ovat muutenkin haastavat, ei tohtoroituminen lisää työntekijän vetovoimaa. Päinvastoin. Vaikka esimerkiksi Haapakorpi (2009, s. 53–54) huomauttaa, että tohtorikoulutuksen mitoituksessa on otettu huomioon työmarkkinoiden välittömät tarpeet. Hän toteaa kuitenkin, että Akavan ammattijärjestöt haluavat rajoittaa koulutettavien määrää. Ammattijärjestöissä vedotaan työmarkkinoiden tarpeisiin ja rajoitteisiin. Tosin Haapakorpi kirjoittaa, että tohtorikoulutuksen arvioinnin perustana ovat myös olleet pidemmän aikavälin politiikkaohjelmat. Nähtäväksi jää, mihin ”ylimääräiset” tohtorit sijoittuvat ammatillisilla työmarkkinoilla, sillä opetus- ja tutkimustehtävät ovat olleet heidän perinteistä työllistymisaluettaan.

Toisaalta edellä kuvattu on ollut odotettavissa oleva kehitys. Jos ajatellaan ravintopyramidia, niin sen huipulla olevia lajeja on vähemmän ja vastaavasti ravintona käytettäviä lajeja enemmän. Reaalimaailmassa tarvitaan aivan samalla tavalla enemmän tekijöitä kuin näkijöitä.

Kuvio 1. Ravintopyramidi (© Jonna Salomaa ja e-Oppi. Kuva julkaistu e-Opin luvalla.)

Kuten Konst & Friman (2021, 88) tiivistävät tarjotaan muuttuvalle koulutukselle entistä vahvempaa roolia jälkifossiilisen ajan työn kehittäjänä sekä sivistyksen, eritoten ekososiaalisen sivistyksen tuottajana. Ekososiaalisen sivistyksen arvoperustassa korostuvat ihmisten keskinäinen riippuvuus ja tasavertaisuus sekä ekologinen eheys ja luonnon monimuotoisuus.

Työttömyys ei vähene, jos työttömästä tehdään maisteri

Esimerkiksi Silvennoinen (1996, s. 177) kirjoittaa, että suhteellisesti eniten työttömiä on ammatillisesti kouluttamien joukossa. Vastaavasti korkeakoulutettujen osuus työttömistä on pienempi. Näyttää siis siltä, että koulutustason noustessa työttömyys alenee ja tämä on johtanut siihen epämääräiseen käsitykseen, että koulutus vähentää työttömyyttä. Silvennoinen (emt.) kysyy, että väheneekö työttömyys, jos työttömistä tehdään maistereita. Kuten hän (1996, s.179–180), ehkä hieman sarkastisesti toteaa, ei työttömien koulutustaso ole yksinkertainen asia. Työttömien koulutustaso luonnollisesti nousee, kun he ovat työllisyyskurssilla. Työttömien keskimääräisen koulutustason nouseminen nimittäin saattaa aiheuttaa sen, että kun koulutustaso nousee, laskee kouluttamattomien työttömien määrä, mutta koulutettujen työttömien määrä pysyy ennallaan.

Silvennoinen (emt.) huomauttaa, että koulutuksen yhteyttä työllisyyteen tulkitaan usein virheellisesti. Tuloksia

tulkittaessa usein niin sanotut työmarkkinavuodot, syrjäytymisvaikutukset ja substituutiovaikutukset jäävät huomiotta. Toisin sanoen, koulutuksen substituutiovaikutus voi ilmetä siten, että koulutuksen saaneet tulevat kohentuneiden kvalifikaatioidensa takia vähentäneekseen muiden työmahdollisuuksia. Eivätkä työnsaantivaikeudet poistu, vaan ne vaihtavat ainoastaan kohdetta.

Koulutustuotannon kehittäminen

Käytännössä (tieto)tekniikan kehitys on mahdollistanut muuttaa liiketoimintaa siten, että riski tuotannosta ja materiaalivirroista siirretään yritysverkostojen kautta yhä pienemmille yrityksille ja niitä kilpailutetaan keskenään. Tuotantoa ei ole kannattavaa ylläpitää kehittyneimmissä maissa, koska korkeampi koulutus ja sen myötä nousseet palkkakustannukset ovat tehneet siitä kannattamatonta. (Nolan, Zhang & Liu 2008, 31.) Tämä on osaltaan vaikuttamassa ihmisten epätasa-arvoiseen kohteluun. Näin tarkastellen näyttää lisäksi siltä, että samalla paljon keskustelua herättävät ympäristö- ja ilmasto-ongelmat siirretään kehittyvien maiden mikroyrityksien vastuulle. Toisaalla esimerkiksi Connell (2013, s. 99) huomauttaa, että koulutuksen tietopohjaan vaikuttaa ammatillisen tiedon teknistyminen. Tämä on erityisesti nähtävissä nyt tekoälyn aikakaudella. Kuten esimerkiksi Mannila (2023a, i.a.) huomauttaa, muuttavat tekoäly ja kehittyvä teknologia niin ammattitaitovaatimuksia kuin opiskelua. Mannila (2023b, i.a.) huomauttaa, että muuttuva toimintaympäristö haastaa meitä kehittymään tavalla, jota emme vielä vähän aikaa sitten kyenneet edes ajattelemaan. Meidän on tulevaisuudessa yhä haastavampaa tunnistaa relevanttia tietoa. Kirjoituksessaan Mannila (2023c, i.a) konkretisoi, että tekoälyn tuottaman ”vastauksen hyvyys” riippuu siitä, miten kysytään ja millä kielellä kysytään. Seurauksena kaventunut osaaminen. Nolan, Zhang & Liu (2008, 32) huomauttavat, että modernin kapitalismin kehityksen alusta saakka on ollut taloustieteilijöitä, jotka ovat uskoneet siihen, että kapitalismiin sisältyy taipumus keskittyä. Marx puhui ”pääoman keskittämisen laista”. Keskittämisen ja liikkeellepanevana voimana on kilpailu, joka pakottaa yrityksiä alentamaan tuotantokustannuksia. Tässä on keskeisenä tekijänä ”tieteen teknologinen soveltaminen”. Tästä seuraa väistämässä esteitä sille, kuka tai ketkä mahdollisesti pääsevät markkinoille. Kun vaatimukset laitteista ja niiden tehokkuudesta kasvavat, seuraa siitä keskittymistä (monopolisoitumista tai oligarkiaa), joka puolestaan koituu kuluttajan tappioksi pitkällä tähtäimellä. Kirjoittajat nostavat esille Hymerin (1972) vision siitä, että sulautumisia ja yritysostoja koskevat rajoitukset poistettaisiin kokonaan. Mitä tästä seuraisi? Tosin sanoen, millaisia kaskadivaikutuksia tällä olisi? Koska Hymerin aikaan ei oltu millään tavalla vielä yleisesti tietoisia Kiinan noususta, puhutaan hänen teksteissään yhdysvaltalaisten yritysten hallitsevasta asemasta. Toisaalta keskittymät yritysmaailmassa ovat valtavia. Muutamat emoyhtiöt hallinnoivat huomattavaa osuutta maailman brändeistä. Uhkana on, että liian suppea omistajuus tappaa yrittäjyyden. Nykyinen koulutuksen rahoitusmalli on omiaan lisäämään kaskadivaikutuksia koulutusmarkkinalla. Valmistuneisiin perustuva rahoitusmalli ei ohjaa kehittämään koulutusta sisällöllisesti laadullisesti paremmaksi, vaan pikemminkin polkemaan laatutasoa alemmas, jotta riittävä määrä valmistuneita turvaa koulun toiminnan jatkumisen alati niukkenevien resurssien maailmassa. Pitkällä tähtäimellä tämä tarkoittaa mitä todennäköisemmin osaamisen kaventumista. Päättäjien tulisi ehkä pohtia vakavasti sitä, millaisia vaikutuksia, osaamiseen ja sitä kautta yritystemme kilpailukykyyn, tiettyjen alojen yksisilmäinen korostaminen saa aikaan. Tiedolla johtaminen on haastavaa niissä tilanteissa, joissa luotettavaa tietoa ei ole käytössä.

Margit Mannila
lehtori, KTT
SeAMK

Margit Mannila on lehtori, KTT SeAMKissa, joka innostuu erityisesti yrittäjyydestä ja ympäristöoikeudesta. Mannilan intohimona on uusien asioiden oppiminen ja hän jäsentää asioita mielellään kirjoittamalla.
https://orcid.org/0000-0002-1515-9802**Lähteet**

Connell, R. (2019). The neoliberal cascade and education: an essay on the market agenda and its consequences. Critical Studies in Education, 54(2), 99–112. https://doi.org/10.1080/17508487.2013.776990

Ekosysteemi ja ravintoketju. © Jonna Salomaa ja e-Oppi Oy. Pda.net. https://peda.net/Catalunya/vedet/3mov/ejr.

Farquhar, B. (2020). Reintroduction Changes Ecosystem in Yellowstone. Yellowstone National Park tips. https://www.yellowstonepark.com/things-to-do/wildlife/wolf-reintroduction-changes-ecosystem/.

Haapakorpi, A. (2009). Miten tohtorien työllistymistä pitäisi arvioida. Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning 1/2009 7(1), 53–56. https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/87487/46380

Konst, T. & Friman, M. (2021). Kohti parempaa työelämää ilmastonmuutoksen aikana. Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning 19(1), 82–94. https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/102882/60191.

Mannila, M. (2023c). Mitä meidän tulisi ymmärtää tekoälystä? . @SeAMK-verkkolehti. https://lehti.app-staging.seamk.hion.dev/yrittajyys-ja-kasvu/mita-meidan-tulisi-ymmartaa-tekoalysta/

Mannila, M. (2023b). Muuttuva toimintaympäristö haastaa kehittymään. @SeAMK-verkkolehti. https://lehti.app-staging.seamk.hion.dev/yrittajyys-ja-kasvu/muuttuva-toimintaymparisto-haastaa-kehittymaan/

Mannila, M. (2023a). Tekoäly ja kehittyvä teknologia muuttavat ammattitaitovaatimuksia ja opiskelua. @SeAMK-verkkolehti. https://lehti.app-staging.seamk.hion.dev/yrittajyys-ja-kasvu/tekoaly-ja-kehittyva-teknologia-muuttavat-ammattitaitovaatimuksia-ja-opiskelua/

Multiconsult. (2019). Tenon kunnan Jouluvuonoon (Leirpollen) johtavan väylän parantamishanke. https://ym.fi/documents/1410903/38439968/EIA-on-biodiversity-and-ecosystems_FI-67D605DC_80F3_47FD_83A1_2E0D8D65E5B3-159453.pdf/99260d43-3067-aa7e-2a5a-deda13ce1667/EIA-on-biodiversity-and-ecosystems_FI-67D605DC_80F3_47FD_83A1_2E0D8D65E5B3-159453.pdf?t=1603261790134.

Ndomo, Q. (2024a). Maahanmuuttajista muokkaantuu Suomen työväen alaluokka. Väitöstiedote. Jyväskylän yliopisto. https://www.jyu.fi/fi/uutinen/2612024-maahanmuuttajista-muokkaantuu-suomeen-tyovaen-alaluokka-ndomo

Ndomo, Q. (2024b). The working underclass: Highly educated migrants on the fringes of the Finnish labour market. University of Jyväskylä. JYU Dissertations 744. https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/92946

Nolan, P. Zhang, J. & Liu, C. (2008). The global business revolution, the cascade effect, and the challenge for

firms from developing countries. Cambridge Journal of Economics 2008, 32, 29–47. doi:10.1093/cje/bem016. https://academic.oup.com/cje/article/32/1/29/1685937?login=true.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (i.a.) Korkeakoulutus ja tutkimus 2030-luvulle VISION TIEKARTTA. https://okm.fi/documents/1410845/12021888/Korkeakoulutus+ja+tutkimus+2030-luvulle+VISION+TIEKARTTA_V2.pdf

Raisio, H., Jalonen, H. & Uusikylä, P. (2018). Kesy, sotkuinen vai pirullinen ongelma? Tiedon käyttö yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sitran selvityksiä 139. Sitra. Helsinki. https://www.sitra.fi/app/uploads/2018/11/kesy-sotkuinen-vai-pirullinen-ongelma.pdf

Silvennoinen, H. (1996). Miten koulutus vaikuttaa työttömyyteen? *Aikuiskasvatus* 16(3), 177–183. https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/92394/51074